

BALKANLAR'DA DAES RISKİ: GENÇLER ÜZERİNE SOSYOPOLİTİK BİR ANALİZ

Riad Domazeti

INSAMER
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

 Analiz 21

Giriş

Osmanlı ve dünya tarihi açısından önemli bir bölge olan Balkan Yarımadası; etnik yapı, din ve kültürel çeşitliliği ile kendine has karakteristiğe sahip bir coğrafyadır. 1. Dünya Savaşı'nın başladığı yer olan bu kadim topraklar, jeostratejik açıdan da son derece kritik bir konumdadır. Bölge, Osmanlı'nın fethinden sonra nispeten daha adil ve refah içinde bir dönem yaşamıştır. Antik Yunan, Roma, Bizans, Osmanlı ve Habsburg topraklarının bir parçasını teşkil etmiş olan ve Avrupa, Asya ve Afrika'nın kesişme noktasını oluşturan yarımada, dünya tarihi boyunca farklı emperyal güçlerin ve ideolojilerin mücadele alanı olagelmıştır.

Modern dönemde -özellikle 1990'lı yıllardan itibaren- Balkanlar'a akın eden dinî grup ve cemaatlerin gençler üzerinde önemli etkisi

olmuştur. Bu yapılar kısa süre içerisinde alışılmış geleneksel İslam anlayışı dışında, bölge halkları için yabancı olan dinî pratik ve inançların büyük ölçüde yaygınlaşmasında ciddi rol oynamıştır. Eski Yugoslavya'nın dağılması ardından ortaya çıkan Balkan Müslüman toplumları, bir yandan dilsel-kültürel özlerini korumaya çalışırken diğer yandan da dine olan ihtiyaçlarını yeniden keşfetmeye başlamıştır. Böyle bir ortamda yükselişte olan küresel İslami akımlar, Balkan milletleri üzerinde de geleneksel¹ İslami anlayış dışında, daha aksiyoner ve Ortodoks İslam'a benzeyen bir metodolojinin bilhassa gençler arasında yaygınlık kazanmasını sağlamıştır. 2010 yılı sonunda Arap Baharı denilen sürecin başlaması, dünyada olduğu gibi kısa sürede Balkanlar'da da tezahürünü göstermiştir. Özellikle Suriye'de başlayan savaş, İslam dünyasının geneli gibi Balkanlar'daki

INSAMER¹
İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Müslüman gençler arasında da buraya yönelik ilgiyi arttırmıştır. Öte yandan Balkanlar'da 20 yıldır yükselişte olan selefi ekol; dinî ve etnik çatışmalar, ekonomik sorunlar ve modernleşmenin getirdiği bunalımlar içinde savrulan bölge insanı üzerinde bir hayli etkili olmuştur. Bu kaotik ortamdan faydalanan yapılardan biri olan DAEŞ de bölgeden insan devşirmeye başlamıştır. İletişim araçlarının çok etkin bir şekilde kullanıldığı günümüz dünyasında, 2014 yılında Balkanlar'dan çok sayıda gencin DAEŞ'e katıldığı bilinmektedir. Bu çalışmada Balkan gençlerinin DAEŞ'e katılarak dünyanın en tehlikeli yerlerine gitme sebepleri; onları yönlendiren psikososyal, siyasal ve kültürel motivasyon unsurları incelenmeye çalışılacaktır. Bu noktada sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için ülkelerin ulusal çıkarlarının yanı sıra buralardaki mevcut rejimlerin ve toplumun sosyal yapısının da iyi kavranması gerekmektedir. Kendine has özellikleri ile Balkanlar'ı doğru anlamak ve doğru tespitlerde bulunmak için hassas bir okuma ve detaylı bir çalışma gerekmektedir.

Konuyu hakkıyla değerlendirebilmek için hem DAEŞ ve ideolojisini iyi anlamak hem de bu örgüte katılan gençlerin motivasyonunu ve arka planını iyi kavramak gerekmektedir. Zira meseleyi basit bir şekilde sadece dinî aşırıcılık üzerinden yorumlamak doğru bir sonuca ulaşmak için yeterli olmayacaktır. Nitekim yaşadığımız çağın bunalımlarını, din probleminden ziyade modernleşmenin getirdiği çaresizlik ve varoluşsal bunalımın bir tezahürü olarak okumak da mümkündür. Bu noktada DAEŞ'e katılımı sağlayan sebepleri özellikle iyi tespit etmek gerekmektedir. Çünkü bu örgüte katılım ancak belirli bir sürecin sonucu olarak görülmelidir. Bu bağlamda 2001 Afganistan ve 2003 Irak işgalleri, dünya Müslümanları için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Afganistan'da ve Irak'ta yaşanan katliamlar zaman içerisinde mezhepsel ve etnik çatışmalara evrilmiştir. İşte tam da bu süreçte, iletişim araçlarının da etkisiyle Balkanlar'daki Müslüman toplumun belli oranda radikalleştiği görülmektedir.

Konuya Yaklaşım Biçimleri

Öncelikle popüler, medyatik ve dinamik bir süreci yansıttığı için, ayrıca Balkan milletleri açısından da yeni bir olgu ve savaş türü olduğu için bilhassa bu coğrafyadaki yazarlar, entelektüeller, aydınlar ve siyasetçilerin bu konuyla yakından ilgilendikleri ve konu hakkında görüşlerini dile getirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla bu konuda yorum yapan ve görüş bildirenleri genel olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür.

Birinci gruptakiler, konuyu tamamen teolojik açıdan yorumlayarak İslam'da cihad kavramı üzerinden meseleyi açıklamaya çalışmaktadır. Bunlara göre söz konusu yapılara katılanlar, tamamen Allah rızasını kazanmak için, saf ve temiz duygularla hareket eden gençlerdir. İslam dininin hukuki uygulaması olan şeriat kuralları ile yaşamak isteyen bu kişilerin, bunun için ölümü bile göze aldıkları ve bu uğurda her şeylerini feda etmeye hazır oldukları değerlendirilmiştir.

Bu iddia sahipleri genel olarak İslami geçmişi olan, belli bir süre Arap ülkelerinde eğitim almış, şu anda da Balkan ülkelerinde dinî görevlerini ifa eden kişilerdir. Onların değerlendirmelerinde kısmi bir doğruluk payı bulunsa da bu yaklaşım, mevcut durumu açıklamak için tek başına yeterli değildir. Çünkü bu türden örgütlere katılanların her ne kadar Müslüman oldukları ve dinlerini sevdiğileri kabul edilse bile, İslam medeniyeti hakkında bilgileri olmadığı, doğru bir İslami şuura sahip olmadıkları ve belki de en önemlisi sağlıklı bir din eğitiminden geçmedikleri anlaşılmaktadır.² Bu sebeple de bu iddiaların geçerliliği ancak ayrı ayrı şahıslar üzerinden değerlendirildiğinde kabul edilebilir, aksi halde toptan bir anlayışla burada ileri sürülen görüşü doğru olarak kabul etmek zordur.

İkinci gruptakilerin iddiaları ise, Suriye'ye giderek DAEŞ'e katılan diğer yabancı savaşçılar gibi Balkanlar'dan bu örgüte katılanların da sırf para için bunu yaptıkları ve savaşmaları karşılığında büyük miktarlarda para aldıktan sonra memleketlerine döndükleri yönündedir. Bu iddiayı savunanlar, genel olarak laik-liberal

aydın kesimin temsilcileridir. Ancak bu görüşü de tam olarak kabul etmek zordur; çünkü insanın ölüm ihtimalinin çok yüksek olduğu böylesi kanlı bir savaşa sadece para için dâhil olması pek de makul değildir. Materyalist bir anlayışı yansıtan bu görüş, meseleyi modern dönemin çıkarıcı ve tamamen maddiyatçı anlayışıyla ele alıp konunun ruhani boyutunu göz ardı etmektedir.

Sorunu anlamak ve doğru bir okuma yapabilmek, şüphesiz konunun kökenine inerek bütün boyutlarını araştırmakla mümkündür. Balkan ülkelerinin ekonomik şartları ve halkın ekonomik durumu, Balkanlar'da İslam algısı, son zamanlarda Müslümanlara karşı artan baskılar ve medyanın Müslümanlara yönelik tutumu ve benzeri diğer toplumsal konular, meselenin doğru anlaşılması için dikkatle ele alınması gereken başlıklardır. Konuyu değerlendirirken ayrıca Balkan Müslümanları ile Batı arasında oluşan bazı tarihî kırılmaların ve din faktörünün de hassasiyetle incelenmesi isabetli olacaktır. Bu çalışma, ağırlıklı olarak tüm Balkan ülkelerini ele almak yerine, genel olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu yerler olan Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya ve Kosova üzerinden bir değerlendirme yapmaktadır.

DAEŞ'in Farklılaşan Cihad Anlayışı

DAEŞ, eski Baas ve 2003 Irak müdahalesinden sonra marjinalize edilmiş grupların, Suriye'de oluşan kaos ortamından istifade ederek oluşturdukları bir örgüttür. Yakın bir geçmişte kurulan ve hızlı bir gelişim gösteren örgütün kökenleri, Rusya'nın Afganistan işgaline kadar uzanır. Zira DAEŞ'in mobil savaşçıların zihin arka planında Rus işgali sırasında cihad için Afganistan'a gidenlerin motivasyonunu görmek mümkündür. Bu anlamda DAEŞ gibi örgütleri sadece komplo teorileriyle açıklayıp okumaya çalışmak bizleri sağlıklı bir sonuca ulaştırmaz. Sosyolojik olarak bakıldığında, örgütün tabanında ağırlıklı olarak özellikle Irak müdahalesi sonrasında buradaki Sünnilerden ve eski Baas yöneticilerinden dışlanmış kişilerin olduğu görülmektedir. Ayrıca ait oldukları toplumlarda kendilerini ifade edememiş,

dinî ve etnik kimlikleri tam olarak oturmamış insanların da kendilerine değer veren bir topluluğa veya cemaate entegre olmak adına DAEŞ'e katıldıkları anlaşılmaktadır. Bu hareket Irak'ta bilhassa Sünnilere karşı oluşturulan baskıların bir tezahürü olarak oldukça geniş bir taban oluşturmuştur. Öte yandan DAEŞ, geleneksel cihad anlayışından son derece farklı bir metot ve meşrep takip ederek Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra ortaya çıkan cihadi hareketlerden bir hayli farklılaşmaktadır.

Osmanlı'nın son zamanlarında ve Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra ortaya çıkan cihadi gruplar ile el-Kaide ve DAEŞ gibi gruplar arasında çok büyük farklar bulunmaktadır. Mesela Fransızlara karşı kendi yurdunu savunan Emir Abdulkadir el-Cezairi çok farklı bir cihad anlayışına sahipti. Esir aldığı Fransız askerlerine iyi muamele eder, İslam hukukuna uygun olarak onları salıverirdi. Onun bu uygulamaları düşmanları tarafından bile şaşkınlıkla karşılanırdı. Nitekim onun kendisine örnek aldığı Hz. Peygamber (sav) ve sahabelerinin en büyük özelliği de insanlara bir ahlak modeli ve alternatif olmaktı. Bu bağlamda Nijerya'da Sokoto Halifeliği, Libya'da İtalyanlara karşı savaşan Ömer Muhtar ve Senusiye Hareketi, Irak'ta tasavvufi hareketler ve Türkiye'de millî mücadele esnasında cepheye yer alan tasavvufi hareketler için cihad, DAEŞ ve benzeri örgütlerin cihad anlayışından çok farklıdır. Başka bir ifadeyle 19 ve 20'nci yüzyıllardaki cihadi hareketler ve gruplar, işgalci ve emperyal güçlere karşı kendi topraklarını savunmak için halkın oluşturduğu doğal direnişin bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Ancak DAEŞ'in bu tür bir cihadi anlayışa ve ahlaka sahip olmadığı mevcut uygulamalarından açıkça görülmektedir.

Bilhassa 1990 sonrasında bu grupların dâhil olduğu şiddet hareketlerinde büyük bir artış yaşanmış, uluslararası bir boyut kazanan bu gruplar yozlaşma sürecine girerek geleneksel cihad anlayışını kademe kademe terk etmiştir. Bu dönemde hızlı bir şekilde sonuca ulaşabilmek için aşırı yolları meşru gören bir anlayış benimsenmiş ve bu doğrultuda geliştirilen metotlar

uygulamaya konulmuştur. Bu noktada DAES, teknolojiyi çok iyi kullanabilen, stratejik bölgeleri tespit edebilen ve buna odaklanabilen, kimi zaman bölgelerdeki belli başlı örgüt ve gruplarla ittifak kurabilen bir yapı olarak benzerlerinden ayrılmaktadır. DAES ayrıca kıyafet, şapka ve kendine has oluşturduğu bayrak ve Abbasiliği temsil ettiğini iddia ettiği siyah rengi kullanarak da iyi bir pazarlama çalışması yapmakta ve bu yolla kendine yeni taraftarlar toplayabilmektedir.

Balkanlar'a Sirayet Eden Cihad Anlayışı

1990 sonrası dönemde, Balkanlar'da, başta Arap ülkelerinden olmak üzere İran üzerinden gelen etkiyle dinî grupların ve cemaatlerin arttığı gözlenmektedir. Bu dönemde muhtemelen dünyada esen muhafazakârlık rüzgârının da etkisiyle bölgede dinî gruplar ve din konusundaki duyarlılık bir hayli artmıştır. Bu noktada, söz konusu durumun sadece Balkanlar'a özgü olmadığını, aynı şekilde Avrupa'da da benzer bir tablonun olduğunu belirtmek gerekmektedir. Mesela Batı'da son yıllarda aşırı sağın yükselişi de bu durumun bir yansımasıdır.

Yugoslavya'nın dağılmasıyla birlikte 1990 yılında Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye'de eğitim gören ve daha sonra ülkelerine dönen bir grup genç din adamı, halk arasında yaygın olmayan bazı uygulama ve pratikleri gittikleri ülkelere de getirmiştir. Bunlar dışında Suudi yönetimi ve Körfez ülkelerinin sağladığı maddi imkânlarla bu ülkelerde yetişen kişiler aracılığıyla da Balkan coğrafyasında selefi bir İslam anlayışı yükselişe geçmiştir. Bu sırada yaşanan Bosna Savaşı'na Arap ülkelerinden çok sayıda mücahit katılmıştır. Bir süre sonra bölgedeki dinî hayatta da görünür hale gelen bu kişiler, yerel İslam anlayışını ve halkın âdetlerini sorgulayarak "bidat" kavramı etrafında bazen gereksiz ve sathi tartışmalara sebep olmuşlardır.

Bir yanda Balkanlar'daki Müslüman halkların dinî pratiklerine nispeten uzak ve yabancı uygulamalar diğer yanda modernleşme ve ekonominin liberalleşmesi sonucunda göreceli olarak artan

zenginlik gibi faktörler sebebiyle bazı kişi ve gruplara yönelik girişilen kimlik dayatması ve savaş sonrası oluşan otorite boşluğu, toplumdaki bazı kesimlerin aşırıya kaçan bu tür gruplara katılımına imkân vermiştir.

1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması ve Balkan milletleri arasında başlayan çatışmalar kısa zamanda bölgedeki İslami kimliği de ön plana çıkarmıştır. Özellikle Bosna Savaşı sırasında Avrupa ve ABD'den beklenen yardım ve desteğin gelmemesi, Batı'nın Müslümanlara yapılan katliamlara göz yumduğu algısını güçlendirmiş, bu durum da bölgedeki bazı grupların başta Suudi Arabistan, İran ve diğer Arap ülkelerinden silah ve lojistik destek almalarının yolunu açmıştır. Arap mücahitlerin kurduğu Bosna-Hersek merkezli *Mücahidun Taburu* Balkanlar'da cihadi grupların oluşmasına ve toplumdan bazı kişilerin bu gruplara rağbet göstermesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca savaşın uzun sürmesi; insanların savaş haline alışmasına, savaş psikolojisinin yerleşmesine ve çok sayıda insanın radikalleşmesine yol açmıştır. Daha sonra Kosova, Makedonya ve Doğu Kosova bölgelerinde peş peşe yaşanan savaşlar, bölgede seyyar bir savaşçı grubunun ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Farklı coğrafyalardan gelen ve Balkanlar'da yerleşen Ortadoğulu mücahitler, savaştan sonra da Bosna-Hersek'te kalmaya devam etmiştir. ABD ve Avrupa Birliği'nin (AB) baskılarına rağmen Bosna-Hersek bu kişilerden bazılarını vatandaşlık vermiş ve bunları belli bölgelere toplayarak kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Savaştan sonra bölgeye yerleşen bu Arap mücahitler, bölge insanının dinî hayatını, âdet ve geleneklerini sorgulamaya, buralarda selefi bir din anlayışını yaymak için yayınlar yapmaya ve dernekler kurmaya başlamıştır. Balkanlar'da halkı etkileyen bir diğer faktör de Arap ülkelerinden gelen yardımlardır. Savaş sırasında gelir kaynaklarını yitiren insanlar için tek geçim imkânının bu tür yardımlar olması, bu kişilerle halk arasındaki ilişkinin güçlenmesinde etkili olmuştur. Ortadoğu'dan bir yandan mücahit ve mobil savaşçıların gelmesi diğer yandan ekonomik ve sosyal yardımlar yapılması, Balkanlar'da

bir kesimin bu tür gruplarla yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken ilginç ayrıntılardan biri de Suriye savaşına katılan ve orada ölen ilk kişilerin eski Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) mensupları oluşudur. Bu da savaşa katılan kişilerin -geçmişte farklı profillere sahip olsalar da- askerî tecrübeleri bulunan kimseler olduğunu göstermektedir.

Globalleşme ve Modernleşme

DAEŞ'in ortaya çıkışı ve büyümesi şüphesiz uluslararası gelişmelerden bağımsız ele alınmaz. Bugün dünyanın herhangi bir yerinde, herhangi bir ülkesinde yaşanan bir gelişme dünyanın öbür ucundaki bir ülkeyi etkilemektedir. İnternet ve televizyonun alabildiğine yaygınlaştığı günümüzde hem olumlu hem de olumsuz pek çok şey kısa zamanda yayılmakta, birbirine çok uzak veya birbirinden çok farklı toplumlar ve kişiler arasındaki etkileşim de bu yolla artmaktadır. Örneğin Ortadoğu'da yaşanan herhangi bir çatışma Balkanlar'ı etkileyip bölgeye dolaylı bir müdahaleye sebep olabilmektedir. İçinde bulunduğumuz iletişim ve etkileşim çağı, Ortadoğu'da yaşayan Balkan göçmenleri ile Balkanlar'daki Müslümanlar arasında akrabalık bağları bulunan ailelerin ve fertlerin ilişkilerini pekiştirmiştir. Bu etkileşime örnek teşkil etmesi bakımından Kosova müftüsünün Suriye'de yaşayan muhacirler için başlattığı yardım kampanyası gösterilebilir.

Büyük umutlarla ve iddialarla yayılan modernleşme miti, birçok insanı maddi anlamda fakirleştirdiği gibi, maneviyatını da tüketmiştir. İnsan hakları, adalet ve eşitlik kavramları etrafında kulağa hoş gelen ve romantik söylemlerle donatılan bu umut kapısı, artık tükenme noktasına gelmiş ve insanları alabildiğine bencilleştirmiştir. Balkan gençlerinin ruhen fakirleşmeleri, geçici mutluluk yolları peşinde hayatlarını tüketmeleri, toplumsal hayata entegre olamamaları ve derin bir ruhi boşluk içinde bocalamaları da esasen modernleşmenin getirdiği bunalımın bir sonucudur. Dolayısıyla Balkanlar'dan DAEŞ'e katılımın sebeplerini sadece dinde aramak veya meseleyi cihad kavramı üzerinden değerlendirmek

eksiklik olacaktır. Hatta mevcut verilerden yola çıkıldığında DAEŞ'e katılımı sağlayan temel dinamiğin dinden ziyade modernleşme problemi olduğunu söylemek bile mümkündür.

Kimlik Bunalımı

Avrupa'da ve ABD'de yükselen aşırı sağ hareketler sadece Balkanlar'da değil aslında bütün dünyada bir kimlik bunalımı olduğunun kanıtıdır. Bu bağlamda Balkan Müslümanları arasında görülen kimlik sorununu, yerel kimlik bunalımı yanı sıra küresel bunalımın bir parçası olarak iki boyutlu ele almak mümkündür.

Yerel kimlik sorunu, Balkan ülkelerinin çoğunda yaşanan ulus devletlerin inşa süreci ile alakalıdır. Bu konu, esasen Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan çekilmesiyle başlayan bir sorun olmakla birlikte, Müslümanlar açısından özellikle 1990 yılında Yugoslavya'nın dağılmasıyla belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu sürecin sonucunda Balkanlar'da kurulan devletçiklerde tam olarak nasıl bir toplumsal kimlik oluşacağı halen daha anlaşılabilmiş değildir. Bu bağlamda yaşanan fikrî çatışmalar ve tartışmalar günümüze kadar devam etmiştir. Özellikle Balkan Müslümanları açısından bu konu daha sıkıntılı bir hal almış durumdadır; çünkü Müslüman halklar seküler devlet sistemi tarafından kendilerine dayatılan kimliği içselleştirme konusunda direnç göstermektedir. Balkan Müslümanları bugüne kadar "biz hem Müslümanız hem de Avrupalıyız" diyerek orta yol bir formül bulmaya ve dinî ve etnik kimliklerini korumaya özen göstermiştir. Ancak millî ve dinî kimliğini yitirme pahasına liberal demokrasiyi, onun norm ve ilkelerini benimsemiş, dinî ve millî kimliğini ihmal ederek -yerel âdetlere ters düşse de- Batı kültürünü uygulamaya çalışan bir grubun varlığından da bahsetmek mümkündür. Bu kimlik bunalımının en yoğun yaşandığı yerlerden biri Bosna-Hersek'tir. Zira bugün Bosna'da millî bir kimlikten bahsetmek çok zordur. Oysa, Boşnakları diğer Slav milletlerden ayıran en önemli özellikleri, Müslüman olmalarıdır. Ancak bugün Müslüman olup da millî kimliklerinde İslam'a yer vermek istemeyen Boşnak liberal

grupların varlığı, Bosna-Hersek'te bir kutuplaşmaya sebep olmakta ve iki taraflı suni bir mücadele ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca ısrarla etnik ve dinî kimlikleri dışlamak, gerilimli bir havanın oluşmasına sebebiyet vererek gençleri yeni arayışlara sevk etmektedir. Bu ise bölgede bir yandan radikal ve aşırı gruplara alan açarken bir yandan da ülkedeki farklı gruplar arasındaki mesafeyi arttırmaktadır.

Küresel kimlik bunalımı ifadesi ile; uluslararası sistem tarafından dışlanmış, marjinalize edilmiş, kendi düşünce ve tercihlerini ortaya koyma imkânı tanınmayan insan grupları kastedilmektedir. Böylesi yaklaşım ve uygulamalar, sözde demokrat olduğunu iddia eden uluslararası medya tarafından dahi kamuoyuna yansıtılmayıp sansürlenmektedir. Ancak aynı medya, Müslümanlarla ilgili bazı haberleri sadece kara propaganda amacıyla kullanmaktan hiç imtina etmemektedir. Tüm bu konular çerçevesinde değerlendirildiğinde; kendilerine değer verildiğini ve buldukları ortamda kabul gördüklerini hisseden insanların, DAES gibi örgütlerin kucağına düşmeye müsait hale geldiğini söylemek hiç de zor değildir. Bilindiği gibi tüm dünyadan DAES'e katılım olmaktadır; yani Avrupa'nın en gelişmiş ülkelerinden DAES'e katılım olabildiği gibi fakir ve dünyadan dışlanmış bölgelerden de DAES'e katılımlar söz konusu olabilmektedir. Nüfus bazında DAES'e katılımın en yüksek oranda gerçekleştiği ülke, küçük ve Batı ile iyi ilişkileri olan Tunus'tur. Balkanlar'da da Tunus'ta olduğu gibi aslında çoğunluğun istek ve taleplerinin göz ardı edilmesinin radikalleşmeyi ve aşırıcılığı körüklediği görülmektedir. Sevgisiz ortamların yol açtığı aidiyet kurma psikolojisi ve kendini gerçekleştirme duygusu gibi eksikliklerin toplumdaki bireyler için DAES'e giden yol olduğunu söylemek yanlış değildir; zira DAES ve benzeri yapılar, bastırılmış bu tür kimliklere hürriyet sağlayan ortamlardır.

Medya Baskısı ve İslamofobik Yayınlar

Balkanlar'daki bir diğer önemli problem ise medyanın profesyonel olmaması veya belli grupların kontrolünde olmasıdır. Sorumsuzca ve etik

olmayan, toplumun çoğunluğunu göz ardı eden, hatta bazen aşağılamaktan bile geri durmayan medya organları, insanları marjinalize ederek radikalleştirmektedir. Balkan Müslümanları kendilerini ciddi şekilde baskı altında hissetmektedir. Gerek yazılı basın gerekse görsel basının Balkanlar'daki Müslümanlara psikolojik baskı uyguladığı görülmektedir. Bölgedeki en büyük gazete ve televizyonlar da bu politikaya hizmet etmekte ve Müslümanların büyük çoğunluğunu hedef göstermektedir. Bu tür yayınlar birçok şekilde yapılmaktadır ama en göze çarpan şekli Müslümanlarla ilgili en sıradan haberlerin bile çarpıtılmasıdır. Özellikle Irak ve Afganistan başta olmak üzere dünyanın herhangi bir ülkesinde teröristler tarafından gerçekleştirilen bir eylemin Balkan Müslümanlarıyla irtibatlandırılması çabası, İslam ve Arap ülkelerine karşı nefret dili kullanılması, Türkiye'ye karşı özellikle belli grupların yaptığı yayınlar, önemli medya organlarında Hristiyanlığa geçiş törenlerinin propaganda amaçlı canlı yayınlanması,³ aşırı derecede Hristiyanlık propagandası yapılması, mesela medya organlarında Hristiyan din adamlarına yer verilirken Müslüman din adamlarına yer verilmemesi, İslamofobik, aşağılayıcı ve nefret içerikli söylemler kullanılması, medyanın Müslümanlara karşı sergilediği ayrıştırıcı yaklaşımlardan bazılarıdır. Örneğin Kosova'da resmî rakamlara göre halkın %96'sı Müslüman olmasına rağmen, halkın vergileriyle finanse edilen devlet televizyonunda bu tür propagandaların görülmesi ciddi anlamda endişe verici bir meseledir. Öte yandan medya aracılığıyla İslam'ı savunan ve olumlu kanaat paylaşan akademisyen, sanatçı, entelektüel ve aydınlara karşı da itibarsızlaştırma kampanyaları başlatılmaktadır. Bu bağlamda mesela Makedonya'da Kim Mehmeti adında bir akademisyen hakkında, İslam'ın Arnavutların millî kimliğinin korunması için önemli bir etken olduğunu söylediği için, linç kampanyası başlatılmıştı. Böylece sürekli aşağılanan, manevi değerleri itibarsızlaştırılmaya çalışılan ve kendilerini ifade etmelerine imkân tanınmayan insanlardan bazıları için başvurulabilecek tek yol, şiddet ve aşırıya kaçan yöntemlere müracaat etmektir.

Uluslararası alanda bu konuyla ilgili hazırlanmış yayınlara baktığımızda Balkan Müslümanlarını el-Kaide veya DAESH gibi marjinal örgütlerle ilişkilendirip irtibatlandırmayı amaçlayan çeşitli çalışmalar yapıldığını görürüz. Mesela Shael Shay isimli müellif, *The Terrorism and the Balkans* adlı eserinde Balkan Müslümanlarının aslında 2. Dünya Savaşı'nda Hitlerin yanında savaştıklarını ve Yahudilere karşı olduklarını, Aliya İzzetbegoviç'in radikal İslamcı olduğunu, Sırp zulmüne karşı mücadele vermiş olan UÇK'nın da el-Kaide ile irtibatlı olduğunu yazmaktadır. Bu tür çalışmaların Batı'da gün geçtikçe arttığı gözlenmektedir.

Yerel anlamda bölge Müslümanlarını rahatsız eden ve bir baskı unsuru olarak kullanılan en önemli sorun ise misyonerlik faaliyetleridir. 1990 sonrası Yugoslavya'nın dağılması ve komünist rejimlerin çöküşü ile beraber, bölgede sivil toplum kuruluşu adı altında misyonerlik faaliyetleri yürüten yapıların çalışmaları hızla artmıştır. Okul, dil kursları, maddi yardım vb. adı altında yapılan bu faaliyetler, asırlar boyunca bu topraklarda devam eden dinî çoğulculuğu ve hoşgörüyü bozmaktadır. Militanca yapılan bu çalışmalar belli oranda devletler tarafından da desteklenmektedir. Müslüman ailelerin başörtülü kızları okula dahi gidemezken misyoner Hristiyan (Protestan, Ortodoks, Katolik) derneklerin bizzat devlet okullarında faaliyetlerini rahatça sürdürebilmeleri⁴ halk arasında ciddi endişe ve gerilime sebep olmaktadır. Radikal akımların kullandığı en büyük kozlardan olan bu tür yayınlar ve faaliyetler, gençlerin radikalleşmesi ve DAESH gibi örgütlere katılmasında etkili olmaktadır.

Tarihî Hafıza

1912 yılında, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan ayrılmasından sonra, Balkan milletleri ile Batı arasında yeni bir ilişki kurulmuştur. Müslüman halklar olan Arnavut ve Boşnaklar, Slav milletlerin oluşturduğu devletlere dağıtılarak kimlikleri büyük ölçüde erozyonu uğratılmıştır. Batı'nın bu tavrı, yerel Müslüman halklar arasında ciddi bir

güvensizlik yaratmış; Avrupa'ya hiçbir zaman güvenemeyecekleri fikrini güçlendirmiştir. Batı'ya karşı oluşan bu güvensizlik, bölgedeki Müslüman halkların folkloruna, müzik ve diğer kültürel ürünlerine de yansımıştır. Bu algı, özellikle Bosna Savaşı'nda Sırp tarafından Boşnaklara karşı işlenen cinayet ve katliamlara uluslararası büyük güçlerin göz yumdukları ve bir şekilde Sırplarla suç ortağı oldukları düşüncesinin yerleşmesine de sebep olmuştur. Balkanlar'da yaşayan birçok insanda, eğer Avrupa ve ABD Sırp'lara izin vermeseydi, bu katliamlara karşı kesin bir tavır almış olsaydı böyle bir vahşetin yaşanması mümkün olmazdı, düşüncesi hâkimdir. Aynı sürecin ve algının pekişmesinde Dayton Anlaşması da etkili olmuştur. Boşnaklar yine aldatıldıklarına ve bu anlaşmanın sadece çatışmanın durdurulması/ertelenmesi manasına geldiğine inanmaktadır. Balkan Müslümanları anlaşma konusunda Batı'nın Sırp'lara yeterli baskı yapmadığını düşünmektedir. Zira bölgede halen mevcut birçok çatışmanın kaynağı olan bu anlaşma, bölgeye gerçek bir barış getirmemiştir. AB değerleri açısından bakıldığında Srebrenitsa Katliamı başlı başına bir garabettir. Avrupalı askerlerin gözetimi altında bir gecede yaklaşık 10.000 kişi katledilmiştir. Bu vahim olay karşısında Boşnak Müslüman halkın ne denli kızgın olduğunu anlamak güç değildir. Tüm bu tarihî sebeplerin etkileri bilhassa gençler üzerinde hissedilmektedir. Bölgedeki bazı kişiler ise, coğrafi anlamda Avrupa'da yaşayan bütün Müslüman toplumların bu türden olaylara her zaman maruz kalabileceğine ve bu durumdan kurtulmanın DAESH gibi örgütlere katılmakla mümkün olabileceğine inanmaktadır. Nitekim bu coğrafyada yaşayan Müslümanlar, Osmanlı Devleti'nin bölgeden çekilmesinin ardından sürekli olarak fiziki ve fikrî saldırılara maruz kalmıştır. Özellikle Sırp'lar ve diğer Slav halkların Müslümanlara yönelik saldırgan tavırları dikkat çekmektedir. Dolayısıyla tekkerrür eden bu tarih algısı, Balkanlar'daki Müslüman halkların hafızasında sürekli canlı kalan bir olgudur.

Ekonomik Sıkıntılar

İnsanların bir yerden başka bir yere göç etmesinin en büyük sebebi ekonomidir. Yaşadıkları yerde bir gelecek kurabilme ihtimallerinin olmadığına inan insanların marjinalize edilme olasılığı da her zaman son derece yüksektir. Bu bağlamda ele alındığında Balkan ülkelerinde %40'ın üzerinde olan işsizlik sorunun toplumsal hayatı derinden etkilediği görülecektir. Bu ülkelerin en büyük gelir kaynağı ise diasporadan gelen maddi yardımlardır. Birçok hane yurt dışında çalışan oğulları, kardeşleri veya akrabaları sayesinde geçimini sağlamaktadır. Bölge ülkelerindeki işsizlik oranları şu şekildedir: Kosova %50,⁵ Bosna-Hersek %45,5 (2005)⁶, Makedonya %37,3 (2005)⁷ Arnavutluk %15 (2001).⁸ En az 10 sene öncesini yansıtan bu oranların bugün çok daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Kötü ekonomik koşulların insanları ümitsizliğe sürüklediği ve bu durumdan kurtulmak için yeni arayışlara sevk ettiği ise sosyolojik bir gerçektir.

Neler Yapılmalı?

2016 yılında Balkanlar'dan DAES'e katılım oranlarında ciddi bir düşüş olmakla birlikte artan uluslararası güvensizlik ve çatışma potansiyeli, Balkan coğrafyasının doğasında var olan dinî ve etnik kırılmalıklar, insanların tercihleri üzerinde etkili olmaktadır. Bu noktada DAES gibi gruplara eğilimin artmaması için bazı değerlendirmeler yapmak ve tedbirler üzerine mülhazalarda bulunmak faydalı olacaktır.

1. Doğru bir din eğitimi verilmesi önemlidir. Balkanlar'daki radikal eğilimler ve aşırı-cılıkla mücadele için doğru ve sağlıklı bir din eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bunun için yerel medreseler güçlendirilmeli, mevcutların yerel dillerde din eğitimi vermeleri desteklenmeli, bu anlamda özellikle doğru literatürün bölgeye ulaştırılması için çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca bölgede imam, hoca ve geleneksel ilim hiyerarşisinin tekrar sağlanması gerekmektedir.
2. Bölgedeki Diyanet İşleri Başkanlıklarının veya Müftülüklerin güçlendirilmesi

gerekmektedir. Müftülüklerde çalışan personelin yetenekli, nitelikli ve bilgili olması önem arz etmektedir; yani düşünen, olayları zamanında kavrayıp mütalaa edebilen insanlar yetiştirmek gerekmektedir. Bunun için de Türkiye ile ilmî münasebetlerin geliştirilip güçlendirilmesi faydalı olacaktır.

3. Bölgede İslam öğretisinin entelektüel bir zeminde tartışılması gerekmektedir. Bu anlamda özellikle Osmanlı dönemi ve 20. yüzyılda yetişen Balkan ulemasından kişilerin hayatı, öğretileri ve takip ettikleri metotlara dair eserler meydana getirilerek genç nesillere okutulmalıdır.
4. Bölgedeki dinî, etnik, politik ve siyasi durumunu iyi analiz etmek ve bu yönde akademik, tarafsız ve doğru bir yaklaşımla çalışmalar yapmak önem arz etmektedir.
5. Bölgedeki mevcut olumsuzluklara rağmen, haksızlık ve adaletsizliklere karşı sağduyulu ve akıllıca hareket etmenin zaruretinin herkese anlatılması gerekmektedir.
6. İmaj çalışmalarına önem vermek gerekmektedir. Çünkü günümüz dünyasında gerçeklerden ziyade imajların önemli olduğu herkesin malumudur. Bu anlamda Balkan Müslümanlarını bu tür gruplarla ilişkilendiren yayınlara ve yapılarla karşı etkili PR çalışmaları yapılarak bölge Müslümanlarının kendilerini doğru bir şekilde ifade edebilmeleri sağlanmalıdır.
7. Uluslararası çatışmaların Balkan coğrafyasına mümkün olduğu kadar taşınmamasına özen gösterilmesi önemlidir.

Sonuç

Bu çalışmada ele alınan bütün sorunlar, Müslüman Balkan gençleri üzerinde bir çıkmaz yaratmaktadır. Balkan gençleri özelinde ele alınan bu konular aslında İslam dünyası gençleri geneli için de geçerlidir. Bu tür olumsuzluklar sebebiyle İslam dünyasının önemli bir nesli kayba uğramaktadır. Bu sorunlar altında sıkışan gençler ne yazık ki eğitim ve öğretim

gibi uzun süre gerektiren sağlam metotları ihmal etmektedir. Kendi ülkelerinde kimlik bunalımına giren ve karmaşık duygular yaşayan bu gençler, hissettikleri çaresizlik sebebiyle radikal gruplara katılmayı bir çıkış yolu olarak görmektedir. Çünkü akıllarının bir köşesinde “bir gün kendi ülkemize dönüp bu toprakları fethedeceğiz” düşüncesi de vardır. Onlar, içinde buldukları baskı ve zorbalıklara karşı yapılabilecek en iyi şeyi “İslam Devleti”ne katılmak olarak görmektedir. Bu yolla kendi toplumlarına da sahip çıkılacağına inanmaktadırlar.

Son bir yıldır bu örgüte katılımı ciddi bir azalma olmasına rağmen bölgenin kırılğan yapısı ve çatışma zemini her zaman bu tür bir riski barındırmaktadır. Kısacası, Balkan coğrafyası Avrupa'nın önemli bir parçasını oluşturmasına rağmen buradaki siyasi, ekonomik ve insan hakları gibi sorunların çözülmemesi, toplumlar arasındaki restleşmeleri ve kutuplaşmayı derinleştirip radikalleşmeye yol açmaktadır.

Balkanlar'daki radikalleşme ve çatışmayı besleyen önemli unsurlardan biri de Soğuk Savaş'ın ardından ortaya atılan “medeniyetler çatışması” konsepti üzerinden oluşturulan yeni kutuplaşma

konusu “Batı ve İslam” ayrışmasıdır. Bu süreçle bağlantılı olarak İslam ülkeleri “ılımlı İslam” ve “radikal İslam” söylemleriyle yönlendirilmek istenmiştir. Bu durumdan şüphesiz Balkan ülkeleri de payını almaktadır. Esasen bölge gerçekleriyle pek de uyumlu olmayan bu tür akımlar, modernleşme ile birlikte bölgeyi meşgul eden önemli problemlerden olmuştur. Dünyada artan popülist politikaların, aşırı sağ akımların ve İslamofobik söylemlerin bilhassa Balkanlar'da marjinalize olmuş grupları radikal gruplara kaydıracağını öngörmek ise hiç de zor değildir. Balkan coğrafyasında yaşayan gençler de aslında dinî retorikten ziyade İslam dünyasındaki modernleşme ve liberal ekonomik ortamın getirmiş olduğu sıkıntı ve muğlaklıktan etkilenmektedir. Sonuç olarak genelde İslam dünyasındaki özelde Balkan coğrafyasındaki Müslüman gençler, İslamofobi ile aşırıçılık arasında bir yola zorlanmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra bölgede mutlak bir hâkimiyete sahip NATO ve AB gibi güçlü aktörlerin varlığına rağmen bu küçük ülkelerden insanların organize olarak nispeten uzak sayılan bir coğrafyaya gitmeyi nasıl başardıkları ise muğlak ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ *Geleneksel* sözüyle kastedilen ılımlı İslam veya modern dönemde ortaya çıkan İslam yorumları değil, Balkanlar’da Osmanlı’dan itibaren inşa edilen cami-medrese-aile üçgeni etrafında neşet eden İslam anlayışıdır. Yüzyıllar boyunca İslam değerlerini ve millî çıkarlarını İslam kültürü ile buluşturan, bilim, felsefe ve tasavvufu dinî ilimlerle harmanlayan bir İslam anlayışından bahsedilebilir.
- ² Mesela Suriye’ye cihada giden bir kişinin İslam dinine göre haram olan faizli kredi çektiği ve borçlarını bankaya ödemediği savaşa katıldığı bizzat eşi tarafından açıklanmıştı, <http://www.panorama.com.al/2014/09/01/pranvera-arbenit-behu-burre-e-kthema-erionin-sot-ai-do-te-shkoje-ne-shkoll/> (12 Aralık 2016).
- ³ “Kosova’da İlköğretim Okulunda Misyonerlik Tepki Çekti”, http://webtv.hurriyet.com.tr/haber/kosova-da-ilkogretim-okulundaki-misyonerlik-tepki-cekti_102678 (5 Aralık 2016),
- “Nje 90 Vjeçar ne LlapushnikKonvertohet ne Katulik”, <http://zeri.info/aktuale/12253/nje-90-vjecar-nga-lla-pushniku-konvertohet-ne-katolik-foto/> (3 Aralık 2016),
- “ShabaniqeVendosi te BehetZef ne Moshen 90 Vjeçare”, <http://www.gazetaexpress.com/lajme/shabani-qe-vendosi-te-behet-zef-ne-moshen-90-vjecare-video-69224/> (20 Aralık 2016).
- ⁴ “Kisha Protestante Shteti Paralel ne Kosove”, <http://ekuiliber.com/ojq-kisha-protestante-shteti-paralel-ne-kosove-foto/> (12 Aralık 2016).
- ⁵ Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay. 2007, c. 2 s. 48.
- ⁶ Karatay, Gökdağ, s. 168.
- ⁷ Karatay, Gökdağ, s. 245.
- ⁸ Karatay, Gökdağ, s. 311.

Kaynakça

- Dağ, Ahmet Emin (haz.) , *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*, İNSAMER, 2016.
- Deliso, Christopher, *The Coming Balkan Caliphate: The Threat of Radical Islam to Europe and the West Praeger Security International*, 2007.
- Dujizings, Ger, *Religions and the Politics of Identity in Kosova*, London: Hurst Company, 2000.
- Elbasani, Arolda, Olivier Roy (ed), *The Revival of Islam in the Balkans From Identity to Religiosity*, Palgrave Macmillan, 2015.
- İsmail Kara, “Türkiye’de Din ve Modernleşme”, *Modernleşme, İslam Dünyası ve Türkiye*, Milletlerarası Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- _____, *Yeni Zamanların İki Muhataralı Kavramı: Islah ve Taklid*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1996.
- Karatay, Osman, Bilgehan A. Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Karam & Vadi Yay. 2007.
- Karçiç, Fikret, *The Other European Muslims A Bosnian Experience*, Center for Advanced Studies, Saraybosna, 2015.
- “Kisha Protestante Shteti Paralel ne Kosove”, <http://ekuiliber.com/ojq-kisha-protestante-shteti-paralel-ne-kosove-foto/> (12.12. 2016).
- “Kosova’da İlköğretim Okulunda Misyonerlik Tepki Çekti”, http://webtv.hurriyet.com.tr/haber/kosova-da-ilkogretim-okulundaki-misyonerlik-tepki-cekti_102678 (05.12.2016).
- Merdjanova, İna, *Rediscovering the Umma: Muslims in the Balkans Between Nationalism and Transnationalism*, Oxford University Press, Oxford, 2013.
- “Nje 90 Vjeçar ne Llapushnik Konvertohet ne Katulik”, <http://zeri.info/aktuale/12253/nje-90-vjecar-n-ga-llapushniku-konvertohet-ne-katolik-foto/> (03.12.2016).
- Shay, Shaul, *Islamic Terror and the Balkans*, Transaction Publishers, 2008.
- “Shabani qe Vendosi te Behet Zef ne Moshen 90 Vjeçare”, <http://www.gazetaexpress.com/lajme/shabani-qe-vendosi-te-behet-zef-ne-moshen-90-vje-care-video-69224/> (20.12.2016).
- <http://www.panorama.com.al/2014/09/01/pranvera-arbenit-behu-burre-e-kthema-erionin-sot-ai-do-te-shkoje-ne-shkolle/> (12.12.2016).